

INLEIDING

Het moderne terrorisme bestaat al zo'n anderhalve eeuw, maar pas sedert 'elf september' is het een obsessief thema geworden in het massamediamieke bewustzijn. Hoewel de kans om door een terroristische aanslag getroffen te worden voor bewoners van Westerse landen verwaarloosbaar klein is, is de angst voor 'het terrorisme' (krachtig aangeblazen door de massamedia) in deze landen onevenredig groot. Er worden aan terroristische aanslagen symbolische ladingen toegekend die in geen verhouding staan tot hun materiële inhoud: 9.11 zou een aanval op de vrije wereld inhouden, op de democratie, op het Westen of zelfs het begin zijn van een nieuwe wereldoorlog. De vrees voor het terrorisme is in het Westen in onze dagen vele malen groter dan de vrees voor de risico's die geïmpliceerd zijn in onze geavanceerde technologieën. Van de angst voor de effecten van *global warming*, voor een tweede Chernobyl of voor een niet te stoppen pandemie liggen vermoedelijk slechts weinigen wakker; voor het terrorisme geldt dat niet. Wat verleent dit thema haar obsessieve karakter?

De psychologische impact van het terrorisme is vooral van *morele* aard: in tegenstelling tot de verwoesting die een natuurramp teweeg brengt, is de vernietiging die een terroristische aanslag aanricht bewust gepland en gewild. Datgene wat de mens overkomt valt voor de overlevenden uiteindelijk beter te verwerken dan datgene wat ons bewust wordt aangedaan. Ook wanneer er maar weinig slachtoffers zijn, grijpt een dergelijke aanslag diep in onze morele levensvoorwaarden in.¹ Het is vooral dit morele aspect waaraan Ger Groot in zijn bijdrage aan dit nummer aandacht schenkt. Groot maakt een analytisch onderscheid tussen symboolterrorisme en massaterrorisme. Het gaat daarbij niet om twee vormen van terrorisme die wij in de realiteit in deze zuivere vorm tegenkomen. Eerder gaat het om extremen op een continuüm van morele posities waarop de concrete manifestaties van terrorisme kunnen worden ingetekend op basis van de verhouding tussen het doel dat men nastreeft en de middelen die men bereid is daartoe in te zetten. Hoewel terrorisme als middel nimmer moreel toelaatbaar is, is er in het geval van symboolterrorisme – gemodelleerd naar de politieke moord – sprake van een zekere proportionaliteit tussen een op zich begrijpelijk doel en een symbolisch doelwit. Daardoor wordt dit terrorisme althans begrijpbaar en in zekere zin handelbaar en zelfs onderhandelbaar. Het massaterrorisme is gemodelleerd naar de totale oorlog. Hier is door de radicaliteit van zowel doel ('totale vernietiging van x, y of z') als middelen ('zo veel mogelijk willekeurige slachtoffers maken') niet alleen sprake van het ver overschrijden van een morele grens maar ook van de grens van het begrip van de leden van een morele gemeenschap.

Het terrorisme is, zoals Harry van den Bouwhuijsen in zijn bijdrage duidelijk maakt, geen recent verschijnsel. Het heeft een complexe geschiedenis die op zijn minst teruggaat tot de laatste drie decennia van de negentiende eeuw en het onderging sedert die tijd vele transformaties. Van den Bouwhuijsen probeert deze complexe ontwikkeling in kaart te brengen door deze te beschrijven als de geschiedenis van vier, elkaar gedeeltelijk overlappende golven van terrorisme. Mede door deze complexe geschiedenis is terrorisme een zeer ongrijpbaar fenomeen waarop, zoals Teun Van de Voorde vaststelt, de sociale wetenschap niet of nauwelijks greep krijgt. Die ongrijpbaarheid biedt de po-

¹ Zie Ger Groot, "Terrorisme", *Filosofie Magazine* 13/4 (2004), 20-23.

litiek, die gehouden is de ongerichte maatschappelijke angst die het terrorisme steeds weer oproept met ferme acties te bezweren, veel ruimte voor definiëring van de term in het kader van politieke strategieën waarbij dissidenten of radicalen tot terrorist worden verklaard.² Tegenover deze vrije ruimte van de politiek onderzoekt Van de Voorde in haar artikel de mogelijkheidsvoorwaarden voor een wetenschappelijk begrip van terrorisme.

Onder de vermeende terroristische dreiging lijken bewoners van Westerse samenlevingen in toenemende mate bereid om verworven vrijheden op te geven in ruil voor een gevoel van veiligheid. In deze sfeer is er een cascade op gang gebracht van elkaar snel opvolgende maatregelen die geleidelijk aan de democratie en de *rule of law* uithollen. Rick van Amersfoort en Wil van der Schans stellen vast dat waar het in de zeventiger en tachtiger jaren van de vorige eeuw nog mogelijk was in het openbaar begrip te uiten voor vormen van wat toen ‘gewapende strijd’ heette, dit in het huidige klimaat al snel als ‘sympathie voor terroristische organisaties’ wordt aangemerkt met alle politieke en justitiële consequenties vandien. Alle vormen van radicalisme dreigen nu verdacht te worden en – met name waar het radicale moslimjongeren betreft – als eerste stadium van een ontwikkeling te worden gezien die automatisch tot gewelddadige acties zullen leiden. In het voetspoor van filosofen als Richard Rorty en Slavoj Žižek wijzen Van Amersfoort en Van der Schans op het gevaar dat de Westerse *Open Societies* hierdoor lopen om terug te glijden in een situatie van verlicht absolutisme, waarin de rol van verlicht despoot vervuld wordt door diegenen die voor de openbare veiligheid verantwoordelijk zijn en die bij iedere vorm van radicalisme reageren met een strafrechtelijke reflex. Naast die strafrechtelijke reflex, zo benadrukt Alderik Visser, bestaat er – in versterkte mate in Nederland na de moord op filmmaker Theo van Gogh – bij de overheid ook een culturele reflex. Ervan uitgaand dat terroristische aanslagen altijd *ook* aanslagen zijn op ‘onze cultuur’ wordt een verband gelegd tussen terrorismedreiging en een falende integratie van voornamelijk islamitische immigranten in die cultuur. Via de beproefde receptuur van het beschavingsoffensief denkt men de vermeende voedingsbodem van radicalisme en terrorisme weg te nemen, een poging waarvan Visser aan de hand van historische voorbeelden beargumenteert dat deze niet alleen futiel maar ook praktisch onhaalbaar is.

Noch de strafrechtelijke, noch de culturele reflex zullen het terrorisme geheel doen verdwijnen. Dat wil niet zeggen dat de overheid geen maatregelen moet nemen om dit kwaad te beteugelen, maar daarbij moet zij ervoor waken dat zij niet datgene opoffert wat zij juist zou moeten verdedigen: de democratische *Open Society*. De *Open Society* moet bereid zijn ter wille van haar voortbestaan in zekere zin te leren leven met het taai ongemak dat terrorisme heet, zoals Ger Groot betoogt. Politiek bedrijven in *Open Societies* betekent niet de hemel realiseren (dat levert zoals Karl Popper overtuigend heeft laten zien altijd een hel op), maar *piecemeal social engineering*. Dat houdt in, zegt Groot, dat de politiek soms haar afschuw van dit kwaad geweld zal moeten aandoen.

² Dat overkomt buiten Europa Tjetsjensen, Koerden, Chinese separatisten en Tamils; binnen Nederland overkomt dat ook bepaalde groepen activisten. Volkert van der G., de moordenaar van Pim Fortuyn, zo wordt men niet moe te benadrukken, was een dierenactivist.

“Ze moet niet zwichten voor terreur, maar wel weten te onderhandelen wanneer de tijd gekomen is. Ze weet immers dat ze met tegengeweld haar doel nooit geheel zal bereiken.”

De samensteller,
Harry van den Bouwhuijsen